

1. GENEL OLARAK BİLGİNİN TARİF EDİLEBİLİRLİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

01. FAHRU'D-DÎN ER-RAZÎ (ö. 1206)'NİN GÖRÜŞÜ:

Fahru'd-Dîn er-Razî'ye göre “bilginin mahiyetinin künhüyle tasavvuru zorunludur”. Onun en temel dayanağı bir insanın kendi varlığına ait bilgisinin ap-açık olduğu ve herhangi bir yardıma, ikinci bir akıl yürütmeye ihtiyaç duymadığıdır.

02. CÜVEYNİ (ö. 1085) VE GAZALİ(ö. 1111)'NİN GÖRÜŞÜ:

Onlara göre bilgi zorunlu değil nazaridir, fakat tanımlanması güçtür. Bunun için bölümlenme ve örneklemeden yardım alınabilir. Fakat Gazali'nin buradaki güçlük/zorluk kastının *Mustasfâ*'da açıkladığı üzere “tam tanım (el-haddu'd-tâm)” olduğudur.

03. NAZARİ OLDUĞU:

Bilgi nazaridir, tanımını da zor değildir. Bu bağlamda bilgi için bazı tarifler yapılmıştır:

2. BİLGİNİN BAZI TARİFLERİ

2.1- Bazı Mutezili bilginlere göre “bilgi, bir şeye olduğu gibi inanmaktır.”

"العلم اعتقاد البيئي على ما هو عليه"

2.2- Bakillani'ye göre “bilgi, bilinenin olduğu gibi bilinmesidir/marifetidir.”

"العلم معرفة المعلوم على ما هو به"

2.3- Eş'ari'ye göre;

(i) “bilgi, (bulunduğu kimsenin bilen olmasını) zorunlu kılan şeydir”;

"العلم هو الذي يوجب كون من قام به يكون عالما"

veya:

(ii) “bilgi, (bulunduğu kimseye bilen adının verilmesini zorunlu kılan şeydir.”;

"العلم هو الذي يوجب لمن قام به اسم العالم"

veya:

(iii) “bilgi, bilinenin olduğu gibi idrakidir.”

"العلم ادراك المعلوم على ما هو به"

2.4- İbn Furek'e göre "bilgi, kendisine sahip olan kimseden sağlam (yani muhkem ve kusursuz) fiilin mümkün olduğu şeydir.

"العلم ما صح بوجوده من الذي قام به اتقان الفعل واحكامه"

2.5- Fahu'd-Dîn er-Razî'ye göre bilgi, (ister bir zorunluluk ister bir delil olsun) bir gerektirici nedeniyle kesin olan inançtır.

"العلم اعتقاد جازم مطابق لموجب إما ضرورة أو دليل"

2.6- Cürçani'ye göre; (i) "bilgi, bir mahalde varolan be bir şeye taalluk eden bir sıfat olup bu sıfat, mahallinin, taalluk edilen şeyi ayırıştırmasını adete dayalı bir şekilde gerektirir ve taalluk edilen şey, o ayırıştırmanın çelişğine muhtemel olmaz."

"أن العلم صفة قائمة بمحل متعلقة ببيته توجب تلك الصفة إيجاباً عادياً كون محلها ميمراً للمتعلق ميمراً لا يمتثل ذلك المتعلق نقيض ذلك التمييز"

veya; (ii) "bilgi, zikredilebilir olan şeyin, hiçbir karışıklık barındırmaksızın tam bir şekilde açılmasını sağlayan sıfattır."

"العلم هو صفة ينكشف بها لمن قامت به ما من شأنه أن يذكر انكشافاً ياما لا اشتباه فيه فيخرج عن الحد الظن والجهل المركب واعتقاد المقلد البصيب أيضاً"

2.6- İsfarayini'ye göre "bilgi, kendisiyle bilinen şeydir."

"العلم ما يُعْلَمُ بِهِ"

2. 7- Bazılarına göre "bilgi, kendisiyle, ma'lûmun olduğu hal üzere ıspatıdır."

"العلم إثبات المعلوم على ما هو به"

2.8- Yine bazılarına göre "bilgi, kendisiyle, ma 'lûmun olduğu hal üzere açıklanması/ortaya çıkarılması/tebyinidir."

"العلم تبين المعلوم على ما هو به"

2.9- Yine bazılarına göre "bilgi, vakıya mutabik kesin itikattir."

"العلم هو الاعتقاد المجازم المطابق للفواقع"

2.10- Yine bazılarına göre "bilgi, ma 'lûmdan kapalılığı kaldıran şeydir."

" العلم هو زوال الجفاء عن المعلوم "

2. 11- Yine bazılarına göre "bilgi, kendisiyle tümellerin ve tikellerin idrak edildiği köklü/yerleşik bir sıfattır."

" العلم صفة راسخة يدرك بها الكليات والجزئيات "

2.12- Yine bazılarına göre "bilgi, akleden ile akledilen arasındaki özel izafettir."

" العلم هو إضافة مخصوصة بين العاقل والمعقول "

2. 13- Şemsu'd-Dîn es-Semerkandi'nin bir tarifine göre "bilgi, nefsin, tasavvuri veya tasdiki olarak herhangi bir manaya ulaşmasıdır."

" العلم هو وصول النفس إلى معي إما تصور أو تصديق "

2.14- Filozoflara göre;

(i) “bilgi, (ister tümel ister tikel olsun, ister mevcut ister ma’dûm olsun) bir şeyin suretinin akılda meydana gelmesidir.”

العلم هو حصول صورة الشيء كلياً كان أو جزئياً موجوداً
أو معدوماً في العقل / في النفس / في الذهن / في العالم

(ii) Şemsu'd-Dîn es-Semerkindî'ye göre “bilgi, akıl nezdinde bir şeyden bir suretin ortaya çıkmasıdır.”

“العلم هو حضور صورة من الشيء عند العقل”

أو

“العلم هو الصورة الحاصلة عند العقل”

3. BİLGİNİN TÜRLERİ

- I. **ZÂTÎ BİLGİ:** Bilenin ve bilinenin bizzat kendisi olan, yani ikisinin bir olduğu bilgidir. Bu bilgi Allah için kullanılır. Şüphesiz Allah'ın bilgisi de zatıdır. “Hakîki” olarak da isimlendirilir.
- II. **FİİLÎ BİLGİ:** Bilinenin bizzat kendisi olan, bilenin bizzat kendisi olmayan bilgidir. Çünkü bilenin eseridir ve eser de, müessirin kendisi olmaz.
- III. **İNFİALİ BİLGİ:** Bilenin ve bilinenin kendisi olmayan bilgidir. Çünkü bu bilgi, bilen tarafından kabul edilen bilgidir. Bilinenin idrakinin yönü, bilene aittir. Dolayısı ile kabul edilen, kabul eden değildir. İnfiali bilgide, hakikatlerin tahakkuku zaman bakımından sonradır.

4. BİLGİ TÜRLERİ ARASINDAKİ İNCELİKLER

- Zâtî ve fiili bilgi, genelde Allâh için kullanılır. Bu bilgiye “hudûrî bilgi” de denilir. Bir başka ifade ile Bilineninden/malûmundan önce varolan bilgi de denilebilir.
- İnfiali bilgi, insanın bilgisidir. Bu “husûlî bilgi” olarak da isimlendirilir ve bilineninden sonra varolan bilgidir. Çünkü soyut ya da somut şeylerle ilgilidir.

5. HUDÛRÎ İLE HUSÛLÎ ARASINDAKİ FARKLAR

1. İki bilgi arasındaki esaslı fark, zihnî surettir. Zihnî suret dolayısı ile elde edilen bilgi, “husûlî bilgi”dir. Buna mukabil zihnî suret ile elde edilmeyen, kendi kendisine ortaya çıkan bilgi “hudûrî bilgi”dir.

2. İki bilgi arasındaki ikinci esaslı fark ise, vasıtaların varlığı ve yokluğudur. Hudûrî bilgi de, biline/malûm, herhangi bir aracı olmaksızın ortaya çıkar. Husûlî bilgi ise bir aracıya dayanır; o aracı olmaksızın ortaya çıkmaz. Dolayısı ile üç unsuru vardır: (i) İdrak eden, (ii) idrak edilen ve (iii) zihnî suret.

3. Hudûrî bilginin, nefsin herhangi bir belirli kuvvetiyle bağlantısı yoktur. Zatı itibari ile bilici/bilen, malûmu öylece bilir.

Husûlî bilgi de ise, his, hayal, vehim ve akıl gibi nefse ait kuvvetlere ihtiyaç vardır.

4. Husûlî bilgi, varlık ve yokluk şartı olmaksızın bilinen bir işin kendisinden ibarettir. Hudûrî bilgi ise, bilinenin varlığından ibarettir. Yani varlığı olmayanın hudûrî bilgisi yoktur, ancak husûlî bilgisi mümkündür.

5. Hudûrî bilgi de hata mümkün değildir; oysa husûlî bilgi de hata mümkündür.

6. Hudûrî bilgi de tecrit ve soyutlama yoktur. Çünkü bilinenin aynı, bilende bulunmaktadır. Husûlî bilgi de tecrit ve soyutlama vardır.

7. Hudûrî bilgi tasavvur ve tasdik olarak bölünmez. Oysa husûlî bölünür.

8. Hudûrî bilgi mantık kurallarına tabi değildir. Husûlî ise tabidir.

6. HUSÛLÎ BİLGİNİN TÜRLERİ

1. HİSSÎ İDRAK: Zihinde, eşyaya ait mücessem duyuşal suretin ortaya çıkmasıdır. Bu da beş duyu yolu ile olur.

2. HAYÂLÎ İDRAK: İlişki kesilmiş olsa bile zihinde eşyaya ait mücessem duyulanmış suretin bizzat kendisinin ortaya çıkmasıdır. Daha önce gördüğümüz belirli bir insanın suretini veya şehri hayal ile göz önüne getirmemiz bu türden bir idraktır.

3. VEHMÎ İDRAK: Hissî ve hayali idrakten gelen suretler üzerinde vehim gücünün tasarrufundan ibarettir.

4. AKLÎ İDRAK: Maddeden mücerret tümel manaların idrakidir. Adalet, hürriyet, insan vs.

7. AKLIN KISIMLARI

1. BÎ'L-KUVVE (VEYA HEYÛLANÎ) AKIL: Potansiyel akıl. Yani eşyayı akletme istidatı.
2. TAFSÎLÎ AKIL: Kendi tarafından ayrıntılı bir şekilde birbirinden ayrılmış birçok malumatın ortaya çıkarıldığı akıldır.
3. İCMÂLÎ AKIL: Birçok bilginin birbirinden kesin olarak ayrılmaksızın ortaya çıktığı akıl. Ayrıntılı bilginin hareket noktasıdır.

8. AKLIN MERTEBELERİ

1. HEYÛLÂNÎ AKIL: Nefsin bütün akledilenlerden hali/müstağni olması mertebesidir.
2. BÎ'L-MELEKE AKIL: İster tasavvurî, ister tasdîkî olsun bedîhiyatı/ap-açık bilgileri akletme mertebesidir. Nazari/sonradan elde edilme bilgiler bedihi bilgilere dayandığı için bedihi bilgilerin en öncesidir.
3. BÎ'L-FİİL AKIL: Ap-açık/bedihi bilgileri kullanarak nazari bilgileri elde etme mertebesidir.
4. MÜSTEFÂD AKIL: Ulvî ve süflî alemin hakaikine uygun olan nazari veya bedihi akledilenlerden ortaya çıkmış şeyleri akletme mertebesidir.

9. AKLIN BİR ŞEYİ BİLMEDEKİ MERHALELERİ

I. MERHALE: Malûm olmayan bilinmeyene doğru yönelme...

II. MERHALE: Bilinmeyenin türünü belirleme. Örneğin bilinmeyen şey maden ile ilgili.

III. MERHALE: Akıl kendisinde bulunan bilgilerini türünü belirlediği bilinmeyene doğru yöneltir.

IV. MERHALE: Sonrada bildiklerinin zımnında bulunanları bilinmeyen şeyler için araştırmaya/incelemeye başlar.

V.MERHALE: Akıl sonunda bilinmeyenler hakkındaki şeyleri bilinenler etrafında kullanarak bir sonuca varır.

TASDİKİN KISIMLARI

Tasdik, doğruluk ve yanlışlığa muhtemel olan haber cümlesinin taraflarından birini, vuku bulması veya bulmaması yönüyle tercih etmektir.

Bu anlamda tasdik iki kısımdır:

(i) ***Yakîni tasdik***: Doğruluk veya yanlışlığa muhtemel haber cümlesinin taraflarından birini, diğer tarafın kesinlikle tercihe ihtimali olmamak üzere, tercih edilmesidir. Ya da haber cümlesinin bildirdiği şeyi, yanlışlığı asla söz konusu olmaksızın doğrulaman veya haber cümlesinin bildirdiği şeyi, doğruluğu asla söz konusu olmaksızın yanlışlamandır.

(ii) ***Zannî tasdik***: Haber cümlesinin bir tarafını emarelerin daha sağlamlığı ile tercih etmekle beraber diğer tarafında doğru olma ihtimalinin bulunmasıdır.

Cehl; bilmeye istidad/yetenek ve güç olduğu halde bilginin bulunmaması halidir. Bundan dolayı insanın dışındaki şeyler için “cahil” veya “bilmeyen” denilmez.

(i)Vehm: Haberin bildirdiği olumluluk ve olumsuzluk tarafının, diğer tarafın tercihi muhtemel olmak üzere, tercih edilmesidir. Ya da duyulur mana ile ilgili tikel mananın idrakidir.

(ii)Şekk: Haberin taraflarından birini tercih edememektir.

Bir başka açıdan da:

(i)Cehl-i basit: İnsanın bilmediğini bilmesidir. Bilmediğini öğrenemeye iltifat edebilir/yönelebilir.

"فيعلم أنه لا يعلم"

(ii)Cehl-i mürekkeb: İnsanın bilmediğini de bilmemesidir. Hatta öğrenmeye iltifat etmez bildiğinin doğru olduğunu ısrarla kabul eder ve ettirmeye çalışır.

"فلا يعلم أنه لا يعلم"